

AZ OKTATÁS ÉS A KÉPZÉS HELYE A TERÜLETFEJLESZTÉSBEN¹

Mintaterület: az Ózd–putnoki kistérség

(The Role of Education and Training in Regional Development
– The Case Study of Ózd–Putnok Small Region)

BOGNÁR MÁRIA – IMRE ANNA – MEZEI ISTVÁN

Kulcsszavak:

humán erőforrás humán erőforrás-fejlesztés oktatás képzés válságtérség

A tanulmány az Ózd–putnoki kistérség, mint válságtérség példáján mutatja be a humán erőforrás-fejlesztés szükségességét, fontosságát. Az emberi erőforrások átgondolt rendszerbe foglalt fejlesztése egy hátrányos helyzetű térség számára igen fontos. A tanulmány rámutat arra, hogy a vizsgált kistérség rendelkezik azokkal az intézményekkel, szervezeti formákkal, amelyek alkalmassá tennék összehangolt fejlesztési stratégia megvalósítására, azonban ehhez az oktatás-képzés és a munkaerőpiac szereplői közötti szorosabb együttműködésre lenne szükség.

Bevezetés

A humán erőforrás-fejlesztés alapkonceptiója

A humán erőforrás (az emberi erőforrás) fogalma az oktatásnak és a képzésnek a gazdaság szemszögéből való értelmezéséből fakad. Ez a szemlélet az oktatást a gazdaságfejlesztés részének tekinti. Az oktatással kapcsolatos kérdések többsége a humán erőforrás-fejlesztés nagy témakörébe tartozik az Európai Unió dokumentumaiban. Az Európai Unió kiemelt jelentőséget tulajdonít az oktatásnak és a képzésnek, de ezeket a gazdaságfejlesztés részének tekinti, tehát a foglalkoztatás, ill. a társadalmi-gazdasági fejlődéshez való hozzájárulás oldaláról közelíti meg a képzés és az oktatás helyzetét. Az Európai Unió oktatáspolitikájában nem az oktatás és képzés mint ágazat fejlesztése a fő cél, hanem a sikeres gazdaságpolitika, melynek egyik feltétele az oktatás.

Az Európai Unió s az uniós alapok, köztük az Európai Szociális Alap² (ESF) adatai között központi helyet foglal el az emberi erőforrás fejlesztése: támogatja a társadalmi és a szakmai beilleszkedést, amelynek fő eszköze a szakképzés és az átképzés, a megfelelő képzési, foglalkoztatási és támogatási rendszerek fejlesztése.

Az ír példa

Egy válságterület fejlesztésekor érdemes sikeres példákat tanulmányozni. Ilyen az írországi program, mert ebben az országban fordították a legtöbbet – a strukturális alapok 30%-át – az emberi erőforrások fejlesztésére, aminek egy részét az alapelállításhoz közvetlenül kötődő oktatásfejlesztés kapta. Egy olyan programot valósítottak

meg, amely az oktatási rendszer egészének fejlesztését tette lehetővé, kiterjesztve azt a közoktatásra is. Jellemző eleme az ír megoldásnak, hogy az Európai Unió prioritásait beemelték az oktatási rendszerbe, a társadalmi-gazdasági föllendülést összekapcsolták a közoktatással is, ilyenformán egy olyan programot dolgoztak ki az emberi erőforrás-fejlesztés keretében, amely tulajdonképpen lefedi az oktatási rendszer egészét (Halász 1998). Írországból az emberi erőforrás fejlesztésekor a strukturális alapokat öt területre koncentrálták:

- 1) Alapozó oktatás és képzés.
- 2) A képzés minőségének javítását szolgáló program.
- 3) A gazdasági változásokhoz való alkalmazkodás programja.
- 4) A munkanélküliek képzése.
- 5) A társadalmi kirekesztés elleni program.

Az ír program döntően két, látszólag ellentmondó célt szolgál: egyfelől azt, hogy a munkaerő jobban alkalmazkodjon a gazdasági átalakuláshoz, s a gazdasági növekedés és versenyképesség motorjává váljék, másfelől azt, hogy növekedjék az ír társadalom belső kohéziója, és meggátolják egy tartósan leszakadó társadalmi réteg kialakulását.

A hazai területfejlesztésre irányuló politikákban nem jelenik meg az emberi erőforrás-fejlesztés olyan hangsúlyosan, mint az európai törekvésekben és különösen az ír példában. A hazai területi politika számára ez nagy kihívást jelent. Egy hátrányos helyzetű térség számára a konkrét példa megismerése is hasznos lehet, amire az ír megközelítés alkalmas. Az ózdi térségben föllelhető helyzet és a már megindult kezdeményezések azért vethetők össze az ír tapasztalatokkal, mert hasonló célkitűzéseket fogalmaznak meg: az oktatási rendszer egészét átfogó komplex fejlesztési törekvésekről van szó. Hasonlóság van abban is, hogy itt is egyszerre fogalmazódik meg a társadalmi kohézió és a gazdasági versenyképesség megtartásának-visszaszerzésének igénye. A magyar emberi erőforrás-fejlesztésben még nem tudunk ilyen átgondolt kezdeményezésről, sem központi programokról, sem helyi és intézményi innovációkról. Az ózdi kezdeményezés számos tapasztalattal szolgálhat más térségek számára is. Jelen írás a térség bemutatását követően az ír emberi erőforrás-fejlesztés szempontjait (annak első négy szempontját) követve tárgyalja a térség helyzetét oktatási és képzési szempontból.

Az Ózd-putnoki kistérség

A térség általános jellemzői

Az Ózd-putnoki kistérség a nehézipar válságba kerülése miatt számos problémával került szembe, emiatt az Országos Területfejlesztési Kon koncepció az ipari szerkezetváltás által érintett térségek csoportjába sorolta. A szerkezetátalakítást nehezíti a magas munkanélküliség, a tökeszegénység. A körzet két városa, Ózd és Putnok kiesik a főforgalmú utakból, közvetlenül egy zárt, alig átjárható határ mentén fekszenek, környékük aprófalvas jellegű, ami a munkalehetőségek hiánya miatt csak

növeli a felelősségüket. Nehezíti a kilábalást a lakosság egyoldalú, elsősorban nehézipari jellegű képzettsége, a magasan képzett munkaerő elvándorlása, a cigány lakosság magas aránya stb. Ózd városában a tanulók 52%-a hátrányos helyzetű vagy veszélyeztetett, az általános iskolások 35%-a cigány.

A következő kedvezmények vonatkoznak a térségre:

- Társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térség,
- Ipari szerkezetátalakítás térsége,
- Tartós munkanélküliséggel sújtott térség,
- Határ menti térség,
- Védendő felszín alatti és felszíni vízbázissal rendelkező térség,
- Rekultiváció, tájrehabilitáció térsége,
- Vállalkozói övezet (2002-ig).

A térség helyzetének sajátosságai elsősorban a gazdasági szerkezet átalakítását követelik meg: munkahelyteremtő beruházásokat, a gazdaság működő szektoraiban a külföldi tőke idevonzását stb. Az oktatás számára érkező kihívások egy ilyen térségben mindenekelőtt a munkapiaci szektorra hárulnak, s a munkanélküli népesség képzését, átképzését jelentik. A felnőttképzés mellett azonban a közoktatás számára is körvonalazódnak kihívások a hosszabb távú kibontakozás érdekében: a térség egészét érinti, hogy vissza kell fogni az elvándorlás folyamatát, meg kell tartani a fiatalokat, erősíteni a térség népességmegtartó erejét. A társadalmi problémák, a leszakadó rétegek újratermelődésének fékezése érdekében egyes hátrányos helyzetű (köztük cigány) tanulócsoportokat kell segíteni. A kistélepi iskolák ellátási színvonalának, működési feltételeinek és szakmai színvonalának javítása szintén a közoktatásra háruló feladat.

A nehézségek ellenére a kistérség legjelentősebb települését, Ózdot egyre inkább az újrakezdés városának tekinthetjük. A város magára találását jelzi a szaporodó kisebb és nagyobb üzemek talpra állása, a kissé csökkenő munkanélküliség. A saját, térségi szintű kezdeményezésekre jó példát adhat az oktatás: az ózdi kistérségben már a rendszerváltást követően újjászervezték az oktatási intézmények közötti szakmai társulást, majd 1998-tól *közoktatási ellátási társulást* hoztak létre, ami azóta is jól működik. A társulás nemcsak ebben a kistérségben sikeres, hanem egész Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

Társadalmi, demográfiai, foglalkoztatottsági helyzet

Az Ózd-putnoki KSH-körzet 28 településével Borsod-Abaúj-Zemplén megye urbanizáltabb területeihez tartozik, mert a körzet lakosságának száma 1998-ban 81 098 fő volt, ebből a két városban összesen 52 122 fő lakott, azaz 64,52%. A körzet aprófalvas jellegét mutatja, hogy a 28 településből hét 500 fő alatti lakosú (1. táblázat).

A körzet demográfiai állapotára a fogyás jellemző, ami elsősorban az elvándorlás nagyobb arányából következik. A korösszetétel viszont fiatalos, mert a lakosoknak majdnem a negyede (24,41%) 17 éves vagy annál fiatalabb. Az aktív korúak ala-

csonyabb aránya (53,28%) azt jelzi, hogy kevesebb felnőttek több gyermeke van. Elsősorban a falvak az elöregedettebbek, de az egész körzetben magas az idősök aránya (22,3%).

1. TÁBLÁZAT
A népesség korcsoportjai, 1998
(The Population by Age-groups)

Városok, községek, körzet	Állandó lakosok	0–17 éves	Aktív korú	Nyugdíjas korú	0–17 éves %	Aktív korú %	Nyugdíjas korú, %	Gyermek idős arány
Ózd	44 163	10 289	25 489	8 385	23,30	57,72	18,99	1,23
Putnok	7 959	2 142	4 556	1 261	26,91	57,24	15,84	1,70
26 község	28 976	6 912	15 821	6 243	23,85	54,60	21,55	1,11
Körzet	81 098	19 343	45 866	15 889	23,85	56,56	19,59	1,22
BAZ megye	770 641	178 303	447 831	144 507	23,14	58,11	18,75	1,23

Forrás: KSH-TSTAR adatok alapján saját számítás.

A térség etnikai összetételére vonatkozó hiteles adattal nem rendelkezünk, csak azt tudjuk, hogy a magyar nemzetiségű lakosokon kívül cigány nemzetiségűek is élnek itt. Számukra vonatkozóan eltérő becslésekkel találkozunk, de a becslések közül még a cigány tanulókra vonatkozóak a legpontosabbak (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT
Cigány lakosok és tanulók néhány településen
(Gypsy Population and Students in some Settlement)

Település	Cigány lakosok				Cigány tanulók			
	1987*		1998**		1991***		1999****	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Ózd	8 575	17,3	9 000	22	1210	23,8	1502	35,0
Putnok	1 683	16,8	–	–	–	–	275	26,7
Arló	1 350	31,2	1 750	44	397	59,9	361	71,5
Hangony	367	20,6	620	35	73	48,7	–	–
Borsodszentgyörgy	25	1,5	110	8	20	9,8	–	–
Járdánháza	254	12,7	770	40	83	39,7	71	46,1
Borsodnádásd	284	6,0	470	13	120	23,0	–	–
Domaháza	272	24,0	320	30	79	42,5	77	57,5
Összesen	11 127	17,4	13 040	23,6	1982	25,8	–	–

Forrás: *BAZ megyei Tanács felmérése 1987.

**Polgármesteri hivatalok becslése 1998.

***Oktatási intézmények becslése 1991.

****Ózd és környéke. Területi oktatási kiadvány 1998.

A munkanélküliség Borsod-Abaúj-Zemplén megyében már a rendszerváltás előtt megjelent, de a kohászat válságával párhuzamosan lett egyre súlyosabb jelentőségű. Semmit sem javít a helyzet, de a tárgyszerűség miatt meg kell jegyezni, hogy Ózd és a körzet településeinek súlyos helyzete nem egyedüli, és mértéke sem kirí-

vó, mindkét tekintetben inkább a megyei középső harmadba sorolható, viszont a falvak helyzete mindenképpen rosszabb, mint a két városé.

3. TÁBLÁZAT

A munkanélküliség főbb jellemzői 1998-ban
 (Main Characteristics of Unemployment in 1998)

	Lakos	Munkavállaló korú népesség	%	Regisztrált munkanélküli	%	Tartós mun- kanélküli	%
Ózd	44 163	25 845	58,52	3547	13,72	2170	61,18
Putnok	7 959	4 720	59,30	654	13,86	429	65,60
Ózdi 26 község	28 976	16 023	55,30	2475	15,45	1556	62,87
<i>Megye összesen</i>	<i>770 641</i>	<i>455 676</i>	<i>59,13</i>	<i>54 647</i>	<i>11,99</i>	<i>32 403</i>	<i>59,29</i>

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

A munkavállalási korú népesség tekintetében a két város a megyei átlaghoz hasonló arányban rendelkezik felnőtt lakossággal, de a falvak előregedettségét jól jelzi, hogy a 26 településen csak 55,30%-os ez a réteg (3. táblázat).

A regisztrált munkanélküliek aránya a megyei átlagnál magasabb az egész körzetben, de ebben a tekintetben is a falvak helyzete a rosszabb, mert a kevesebb munkavállalási korúból nagyobb arányban vannak munkanélküliek. Az arányok csak a nagyságrendeket mutatják, de tudjuk, hogy különféle okokból ennél magasabb a munkanélküliség, mert nagy a már regisztrációban sem szereplők száma. Ugyanakkor a regisztráltakon belül igen magas a tartósan munkanélküliek aránya. Három település kivételével mindenütt 50% fölötti, sőt 19 településen 60% fölötti ez az arány.

A körzet településeinek a munkanélküliek iskolai végzettsége összességében igen alacsony (4. táblázat). Ha a vizsgált körzetet tekintjük, akkor Ózd jobb helyzetben van, mert Putnokon is és a 26 községben is sokkal több az alacsony iskolai végzettségű, tehát a 8 osztályt, vagy az annyit sem végzett munkanélküli. Ózdon szakmunkás végzettséggel, középfokú és felsőfokú végzettséggel is nagyobb arányban rendelkeznek.

4. TÁBLÁZAT

A munkanélküliek iskolázottsági adatai 1998-ban
 (Unemployed Persons by Highest Qualification in 1998)

	Ált. isk.	%	Szakm.	%	Középisk.	%	Felsőf.	%	Összesen
Ózd	1485	41,87	1361	38,37	653	18,41	48	1,35	3547
Putnok	360	55,05	173	26,45	113	17,28	8	1,22	654
26 község	1303	52,65	848	34,26	303	12,24	21	0,85	2475
<i>Összesen</i>	<i>3148</i>	<i>47,15</i>	<i>2382</i>	<i>35,68</i>	<i>1069</i>	<i>16,01</i>	<i>77</i>	<i>1,15</i>	<i>6676</i>
<i>Megyei összesen</i>	<i>24 103</i>	<i>42,59</i>	<i>21 000</i>	<i>37,10</i>	<i>10 612</i>	<i>18,75</i>	<i>883</i>	<i>1,56</i>	<i>56 598</i>

Forrás: KSH- adatok alapján saját számítás.

Az átlagokat nézve Ózd a megyei átlaghoz közeleli, sőt némely mutatót tekintve még jobb helyzetben is van, viszont Putnok és a falvak jelentősen rosszabb ará-

nyokkal rendelkeznek. Különösen a bányászfalvakban magas a szakmunkás végzettségük aránya, ami még nőtt is ebben az évben a bányabezárások miatt. A középfokú végzettségű munkanélküliek 19 településen vannak 10% fölötti arányban, ezen belül hat településen 20% fölött. A felsőfokú végzettségűeken belül a főiskolát végzettek vannak többen. Ebből arra is következtethetünk, hogy a 0–17 év közötti fiatal korosztály igen veszélyeztetett helyzetben van, mert iskolázatlan vagy alacsony iskolai végzettségű aktív korú munkanélküliek nagyobb arányban veszik őket körül, nagyobb arányban adnak nekik viselkedési mintát. A fiatalok szocializációja szempontjából ez azt jelenti, hogy inkább arra van esély, hogy ők maguk is az iskolázatlanabbak életmódját követik saját életük során.

A magas arányú munkanélküliség és a magas arányú inaktív lakosok velejárója a rossz szociális helyzet. A megyének ezen a területén is kimutatható, hogy különösen a jövedelempótló támogatások jelentenek (jelentettek) nagy terhet az önkormányzati költségvetésekre. Ózd terhe akkora, hogy a KSH-körzet jövedelempótlóinak 59,57%-át kell ellátnia, a falvaknak 34,23%-ot, Putnoknak a maradék 6,20%-ot.

Az önkormányzatok gazdálkodása³

Az önkormányzatok tevékenységének értékelése rendkívül nehéz, mert törvény szerinti önállóságuk, tevékenységük sokszínűsége miatt összehasonlításuk igen nagy nehézségekbe ütközik. Ezért azt az utat választottuk, hogy az önkormányzatok pénzügyi politikáján keresztül keressünk kapcsolatot az önkormányzatok tevékenysége és az oktatás világa között.

Három tevékenység egymáshoz való viszonyát tartottuk alkalmasnak arra, hogy ha egy pillanatkép erejéig is, de a költségvetési politika különbségeire rámutassunk. Kiemeltük a teljes költségvetésből a fejlesztésre, az oktatásra és a szociálpolitikára adott összegeket.

5. TÁBLÁZAT

*A fejlesztési és felhalmozási kiadások az összes kiadáson belül, 1999
(Rate of Development and Accumulation in Total Expenditure)*

%	Városok	Községek 5000–x	Községek 1000–4999	Községek 500–999	Községek 200–499	Községek x–199	Önkorm- mányzat
0			1	1	15	10	27
0,01–19,99	14	3	107	63	52	16	255
20–39,99	1		10	12	18	12	53
40–59,99		1	2	6	1	2	12
60–x			2		4	2	8
<i>Összesen</i>	<i>15</i>	<i>4</i>	<i>122</i>	<i>82</i>	<i>90</i>	<i>42</i>	<i>355</i>
<i>Átlag</i>	<i>9,55</i>	<i>13,43</i>	<i>10,06</i>	<i>13,14</i>	<i>13,66</i>	<i>15,87</i>	

Megjegyzés: Létszámadatok hiánya miatt nem szerepel a megyei önkormányzat, valamint a két frissen különvált település, Berente és Farkaslyuk.

Forrás: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei önkormányzatok adatai alapján saját számítás.

A fejlesztés annak a jele, hogy az illető önkormányzat dinamikus pályán halad. Az 5. táblázat tanúsága szerint 27 település kivételével a megye többi települése érintett volt 1999-ben valamilyen fejlesztésben, többségükben 10–15%-os arányban. 53 település 20%-nál magasabb aránya jelzi, hogy nagyarányú beruházások is zajlanak a megyében. A kiugróan magas (40% fölötti) fejlesztési arányok a közös fejlesztések gesztor-településeit jelölik. A néhány százalékos fejlesztési kiadások sok esetben korábbi évek fejlesztései utáni csendesebb időszakok jelei, de több esetben a napról napra élés, a vergődés jelei. Mindenesetre a fejlesztési kiadásokról elmondhatjuk, hogy különösen a szegény települések esetében lázgörbeszerű ez a kiadási tétel. Néha van, többször nincs. Ha van, jelentős mértékű költségvetési átcsoportosításokat is maga után von. Emellett az is évtizedes tapasztalat, hogy a fejlesztések összehangolatlansága miatt fölös beruházások sora valósult már meg, sokszor csak a presztízs-szemponatok miatt. A települések közötti társulási forma nem bír elég szabályozó erővel.

A fejlesztési kiadások hektikus természetével szemben sokkal szigorúbb a másik két vizsgált kiadási tétel. Mindkettőre jellemző, hogy folyamatosan létező kiadások, másrészt az önkormányzatok arra törekednek, hogy lehetőleg minél kisebb szintre szorítsák le ezeket a kiadásokat, ennek érdekében szigorú korlátokat állítanak a kifizetések elé (6. táblázat).

6. TÁBLÁZAT
Szociálpolitikai kiadások az összes kiadáson belül, 1999
(Rate of Welfare in Total Expenditure)

%	Városok	Községek 5000–x	Községek 1000–4999	Községek 500–999	Községek 200–499	Községek x–199	Önkormá- nyzat
0					1		1
0,01–19,99	15	3	80	58	44	29	229
20–39,99		1	42	23	42	13	121
40–59,99				1	3		4
60–79,99							0
80–100							0
<i>Összesen</i>	<i>15</i>	<i>4</i>	<i>122</i>	<i>82</i>	<i>90</i>	<i>42</i>	<i>355</i>
<i>Átlag</i>	<i>10,08</i>	<i>16,49</i>	<i>17,04</i>	<i>17,94</i>	<i>20,42</i>	<i>15,19</i>	

Megjegyzés: Létszámadatok hiánya miatt nem szerepel a megyei önkormányzat, valamint a két frissen különvált település, Berente és Farkaslyuk.

Forrás: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei önkormányzatok adatai alapján saját számítás.

A fejlesztési tevékenységet, amely gazdasági, gazdálkodási aktivitással kapcsolódik össze, szembe szoktuk állítani a szociális kiadásokkal, mert a fejlesztés munkát, tevékenységet jelent, a szociálpolitika pedig (kényszerű) passzivitást. Ez nem csökkenti a szociálpolitikai kiadások fontosságát, mert nagymértékben járul hozzá a társadalmi békéhez. Segítségével sok társadalmi feszültséget tudnak az önkormányzatok oldani. Mégis megfigyelhető, hogy – különösen a fejlesztések időszakában – a szociálpolitikai kiadások jelentősen háttérbe szorulnak. Más önkormányzatoknál viszont azt tapasztalhatjuk, hogy a fejlesztések helyett inkább a jelen szociális terhein enyhítenek. Kialakult emiatt a segélyből élők körében a bevándorlóktól való

félelem (több embernek kell ugyanabból a segélyre fordítható pénzmennyiségből megélnie), illetve annak ismerete, hogy hol vannak bőkezűbb, segítőkészebb önkormányzatok. Ez a zilált helyzet a lehetséges munkaerő mobilitásának gátját jelenti.

Az igazgatási ellentmondások – a felelősséggel bíró kistérségi (közös?) önkormányzati szint és a demokratikus rendezőelvek alapján működő, döntési jogosultsággal bíró középszint hiánya – társadalmi ellentmondásokat vonnak maguk után. A települési önkormányzatok atomizáltságából fakadó társadalmi ellentmondásokat egy táblázattal tehetjük szemléletesebbé (7. táblázat).

7. TÁBLÁZAT

*A fejlesztési és a szociálpolitikai kiadások társadalmi hatása
(The Social Effect of Development and Welfare Spending)*

		A fejlesztési kiadás	
		jelentős mértékű	csekély
A szociálpolitikai kiadás	sok	a)	b)
	kevés	c)	d)

Az a) megoldást választó önkormányzat (egyaránt jelentős mértékű szociálpolitikai és fejlesztési kiadás feltételezése esetén) meglehetősen jó módú lehet, ha minden kiadása ilyen bőkezű, ha mind a két nagy feladatra ilyen sokat tud költeni.

A b) megoldás szerint cselekvő önkormányzat alig fordít figyelmet a fejlesztésre, mert a település szegény, a lakosok szegények, munkalehetőség nincs. Az a fő céljuk, hogy megőrizzék a település békéjét, nyugalomát, biztosítsák a legszegényebbeknek is a megmaradás lehetőségét.

A c) típusba tartozó önkormányzat szinte csak a fejlesztésre koncentrál, kidolgozott jövőképe van, az előremenekülés stratégiáját választotta. Szerencsés esetben gazdasági, települési föllendülés is bekövetkezhet, vagy már folyamatban is van.

A d) típusba valószínűleg sok önkormányzat, talán a többség tartozik. A kevés bevételből alig futja fejlesztésre, szociális támogatásra, de mindent megtesznek a település intézményeinek működtetéséért.

A „végletekbe” tartozó két típusnak (c és b) társadalmi veszélyei is vannak.

A c) típus esetében: Az az önkormányzat, amelyik túlzott mértékben von el minden lehetséges bevételt a fejlesztések javára, veszélyezteti a település működőképességét. Kockázatos az előremenekülés stratégiája, mert nincs biztosíték arra, hogy a társadalmi folyamatok az elképzelt kedvező forgatókönyv alapján fognak módosulni. Bekövetkezhet ugyanis kedvezőtlen változás is, pl. az elvándorlás megnövekedésével, a lakosság kicserélődésével stb. Területi kiegyensúlyozatlanság jöhet létre a túlfejlesztett és a szegény önkormányzatok között.

A b) típus esetében: A jelentős szociálpolitikai kiadás gátja lehet a jövőt építő tevékenységnek. Kialakulhat egy torz egymásrautaltság, az összekacsintás az önkormányzat és a lakosság között: *Segélyezettek jobban és mi titeket választunk meg! Válasszatok meg és tőlünk több segélyt kaptok!* Ez a közállapotok romlását jelenti, a szegény, a gazdasági dinamika nélküli települések provincializmusát. Példának csak a felsőfokú végzettségű intézményvezetők és a sokszor igen alacsony iskolai vég-

zettségű önkormányzati vezetők közötti állandó feszültségforrást említjük, mint a mindennapi ellentétek egyik jelentős forrását.

A másik erősen korlátok között tartott kiadás az oktatáshoz kapcsolódik (8. táblázat).

8. TÁBLÁZAT

Az oktatási kiadások az összes kiadáson belül, 1999
(Rate of Education in Total Expenditure)

%	Városok	Községek 5000-x	Községek 1000-4999	Községek 500-999	Községek 200-499	Községek x-199	Önkor- mányzat
0,01-19,99	5	1	27	42	42	3	120
20-39,99	10	2	88	37	9		146
40-59,99		1	7	1	1		10
60-79,99							0
80-100							0
Összesen	15	4	122	80	52	3	276
Átlag	22,01	26,77	25,6	20,93	12,74	33,99	

Megjegyzés: Létszámadatok hiánya miatt nem szerepel a megyei önkormányzat, valamint a két frissen különvált település, Berente és Farkaslyuk.

Forrás: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei önkormányzatok adatai alapján saját számítás.

Az oktatási kiadások erősen függenek egyrészt a tanulókorú fiatalok bizonyos számától, másrészt a településen meglévő oktatási intézmények lététől. Az oktatás tipikusan intézményhez kötött tevékenység. Azokon a településeken, ahol 30% fölötti az oktatási kiadás, a szociális kiadások és a fejlesztések rovására vállalhatnak ekkora kiadási terhet. Megoldatlan azoknak az iskolafenntartó településeknek a gondja, amelyek több környező település gyerekeinek iskoláztatását biztosítják. A többi önkormányzat ugyanis csak a normatívát adja át a tanulók után, de nem járul hozzá a többletköltségekhez. A bejárók után kapott támogatás viszont nem fedezi a felmerülő oktatási költségeket. Sok településen azonban a szociális terhek gátolják az oktatás és a fejlesztés erőteljesebb támogatását.

9. TÁBLÁZAT

Az Ózd-putnoki kistérség iskolai mutatói
(Educational Indicators of Ózd-Putnok Small Region)

A tanulólétszám	100 alatt	100-200 között	400-500 között	1000 fölött	Összesen
A települések száma	8	11	2	2	23
A tanulólétszám átlaga	45,6	148,5	999,5	2800,5	372,14
Az összes tanuló száma	365	1634	1999	5601	8560
Az összes tanuló aránya	4,26	19,08	23,35	65,43	100

Forrás: Ózd és környéke Köznevelési Feladatellátási Társulás.

Szintén megoldatlan az iskolafenntartás gazdaságosságának és politikai-társadalmi fontosságának mérlegelése. Mivel egy-egy település önmaga dönt ezekben a fontos kérdésekben, ésszerűtlen iskolabezárásokról és iskolanyitásokról is hallhatunk. Nincs olyan felelősséggel bíró fórum, amely demokratikus viták, megoldási javaslatok mérlegelése után politikai döntés meghozatalára lenne jogosult

ezekben az érzékeny kérdésekben. Az elemzett kistérségi iskolák méretbeli különbségeinek ellentmondásait érzékelteti a 9. táblázat.

Az ózdi kistérség településeinek részletes költségvetési adatai jól mutatják azt a jelentősen (végtelenen?) szórt kiadási szerkezetet (10. táblázat), amely egyik okozójának a települési szint szétaprózottságát, a felelősségi rendszer teljes hiányát tartjuk.

Ózd, a kistérség legnagyobb városa, a megye többi városához képest átlagosan költ fejlesztésekre, az átlagnál azonban többet szociálpolitikára, de jóval az átlag alatt oktatásra. Középiskoláit – egy kivételével – át is adta a megyei önkormányzatnak. Putnok kiadásai kiegyensúlyozottabbnak tűnnek, – de a fejlesztés rovására.

A fejlesztési kiadások átlaga csak a számok matematikája alapján éri el a 12%-os szintet, de ez csak a három gesztortelepülés miatt van így, ahol 30% fölötti fejlesztési kiadásokat találunk. Nélkülük csak 7,27%-os fejlesztési arányt találnánk 1999-re vonatkozóan. A fejlesztések elaprózottsága olvasható ki az adatokból.

10. TÁBLÁZAT

Az Ózd-putnoki kistérség egyes kiadásai 1999-ben
(Some Expenses in the Ózd-Putnok Small Region)

Település	Fejlesztési kiadás %	Település	Tanuló fő	Oktatási kiadás %	Település	Lakosok száma, 1998	Szociális kiadás %
Dubicsány	64,83	Zádorfalva	156	38,85	Hét	597	29,44
Kelemér	54,52	Királd	80	37,61	Arló	4256	28,53
Lénárdaróc	36,48	Nekézseny	112	37,52	Domaháza	1056	25,88
Uppony	19,67	Bánréve	176	33,76	Sajónémeti	642	25,40
Nekézseny	19,38	Csokvaomány	88	31,79	Hangony	1842	24,92
Borsodbóta	18,20	Sajóvelezd	119	28,64	Járdánháza	2009	23,85
Sáta	16,14	Járdánháza	192	25,48	Sajópüspöki	579	20,59
Serényfalva	15,04	Arló	528	25,21	B.mogyorósd	229	20,43
Kissikátor	13,53	Hangony	198	24,41	Kissikátor	374	18,04
Sajómercse	13,40	Sáta	148	23,57	Serényfalva	1089	17,72
Csokvaomány	9,31	Sajópüspöki	38	22,77	Sajóvelezd	932	17,34
Ózd	9,14	Csernely	109	22,40	Gömörszőlős	105	17,03
Bo.szt.györgy	7,39	Bo.szt.györgy	154	22,25	Sajómercse	304	16,51
Sajópüspöki	7,16	Borsodnádásd	432	22,06	Borsodnádásd	3849	16,44
Hangony	5,47	Domaháza	140	21,63	Zádorfalva	541	16,41
Putnok	5,31	Borsodbóta	130	20,88	Csernely	1041	15,72
Járdánháza	5,29	Putnok	1088	20,57	Putnok	7959	15,21
Sajóvelezd	4,86	Serényfalva	44	17,47	Kelemér	559	13,56
Arló	3,90	Sajónémeti	30	16,54	Bánréve	1506	13,06
Domaháza	3,85	Ózd	4513	15,26	Sáta	1470	12,44
Sajónémeti	3,45	Hét	30	10,85	Bo.szt.györgy	1422	12,09
Csernely	3,21	Kissikátor	16	10,37	Királd	1007	11,81
Borsodnádásd	1,91	Kelemér	39	7,94	Nekézseny	953	11,53
Királd	1,57	Uppony	n.a.	7,32	Dubicsány	325	10,79
Zádorfalva	0,65	Lénárdaróc	n.a.	6,66	Ózd	44 163	10,53
Bánréve	0,62	B.mogyorósd			Csokvaomány	1031	10,17
Gömörszőlős	0,39	Dubicsány			Lénárdaróc	381	9,95
Hét	0,11	Gömörszőlős			Borsodbóta	970	8,94
B.mogyorósd	0,00	Sajómercse			Uppony	448	8,84
Átlag	12,31	Átlag	372	22,07	Átlag		16,1

Forrás: Önkormányzati beszámolók alapján saját számítás.

Szociális kiadásokkal minden település rendelkezik. A 16%-os átlag jelentős arány, 8 település tartozik a szociálpolitikára 20%-nál többet költő önkormányzatok sorába, de a legkevesebbet költők aránya is közel van a 10%-hoz. Tehát nem néhány jelentős kiadású település aránya emeli az összes arányát, hanem egymáshoz közeli magas értékek adják a magas átlagot.

Ózd és Putnok oktatásra fordított aránya nem csak amiatt alacsony, mert nagyobb volumenű költségvetésükben kisebb arányt jelent az oktatás, hanem megyei viszonylatban is keveset költenek erre az önkormányzati feladatra. Azt állítjuk, hogy nagy a városokat érő szociális terhelés, emellett igyekeznek városias feltételeket biztosítani a fejlesztések révén lakosaiknak, emiatt a harmadik kiadási tétel, az oktatás háttérbe szorul.

A kistérségre általánosságban is nagy aránytalanság jellemző. Ózd kiemelkedik lakosságszámával, túlsúlya óriási, mert 44 ezres népessége után Putnok következik, de az is csak alig 8 ezer lakossal. Az aránytalanság tovább folytatódik azzal, hogy az őket követő Arlón 4256 fő, az ezt követő Borsodnádason 3849 fő él. De ebben a kistérségben található például a 105 fős Gömörszőlös is, ahol nincs iskoláskorú, de annál fiatalabb gyermek sem.

A fentiekből látszik, hogy sok településen jelentősen ütközik az oktatás szakmai érdeke a települési érdekekkel. A kisebb településeken úgy gondolkodnak, hogy ha a kevés gyerek másutt tanul, akkor alig van esély arra, hogy visszajön iskolái befejezése után a településre, ez pedig a falu jövőjét veszélyezteti. Komoly indok az is, hogy ha az iskolát bezárják, nem lesz értelmiségi a faluban. Az állami feladatellátás – elsősorban az oktatás – jelentős mértékben van helyi részérdekeknek kiszolgáltatva. De ugyanilyen erős lehet a szociális terhek hatása is, különösen a falvak esetében, mert a községek viselik a nagyobb szociális terheket.

A térség oktatási-képzési helyzete

Alapozó oktatás és képzés

Ózdon a gazdasági és demográfiai változások következtében átalakult az intézményhálózat. Bezártak 200 óvodai férőhelyet, helyükre szociális intézmények kerültek: hajléktalanok háza, gondozó ház. 1996-ban a város oktatási hálózata megért még egy racionalizálást, iskolákat vontak össze óvodákkal, művelődési házakkal. Most 26 intézmény van a városban, közülük négy ÁMK (Általános Művelődési Központ, azaz iskola és művelődési ház együtt). A középfokú oktatás helyzetét befolyásolja, hogy az intézmények – egy kivételével – megyei fenntartásba kerültek még a kilencvenes évek elején.

Ózd környékén a településszerkezet adottságaiból következően az intézményhálózat elaprózottsága okoz elsősorban gondot. Az iskolák kis mérete probléma a kisközségeknek, de a korábbi körzetközpont nagyobb létszámra tervezett iskolájának is: az egy iskolára jutó tanulók átlagos száma 128 fő (a városi iskolákban 373 fő).

Az ózdi térségben a tanulólétszám csökkenése összességében kis mértékű, ezért alapfokon a jövőben sem származik ebből gond. Az általános iskolában tanulók száma öt év alatt 3,3%-os csökkenést mutatott, ugyanezen idő alatt az országos átlag 4,3%-os volt. A községekben a csökkenés még ennél is kisebb mértékű (1%), a két városban azonban nagyobb (4,5%).

Megváltozott a tanulók összetétele: nagy a hátrányos helyzetű és a roma tanulók aránya. Mivel a cigány lakosság körében a születések száma magasabb, ez megoldja a létszám gondokat, de növeli a szociális terheket: a tanulók több mint 50%-a hátrányos vagy veszélyeztetett helyzetű. A cigány gyerekek számának emelkedése mind az óvodákban, mind az iskolákban megfigyelhető: az óvodákban négy év alatt 30%-ról 37%-ra, az általános iskolákban 32%-ról 35%-ra nőtt arányuk. Megoldatlan az óvodába járásuk.

Középfokon a létszámcsökkenés a szakmunkásképzésben jelentős volt, mert csökkent az ide beiratkozó vidéki tanulók száma. A helyiek túlsúlya jellemző minden iskolatípusban és képzési formában (a szakmunkásképzésben 80%, a műszaki szakközépiskolában 50%, a közgazdasági szakközépiskolában 70% az ózdiak aránya). Ez többek között abból a tényből is fakadhat, hogy a szakképzésben – területi koordináció híján – igen elaprózott a képzés: minden nagyobb városban található közgazdasági profillal működő szakközépiskola.

Az oktatás eredményességét a bukások, lemorzsolódások és a középfokú továbbtanulás arányával mérjük. Az évismétlésre bukott tanulók aránya 40%-kal nőtt öt év alatt, a javítóvizsgára bukottaké viszont csökkent. Az évfolyamismétlésekhez jelentős mértékben járulnak hozzá a hiányzások. A kimaradás inkább a nagyobb lányok esetében fordul elő. A 8. osztályt követő középfokú továbbtanulás valamelyest javult. A községekben a továbbtanulók aránya jellemzően 4–10%-kal elmarad a városi arányoktól. A községi tanulók 8–12%-a (20–30 fő) nem tanul tovább egy-egy tanévben.

Középfokú beiskolázási szerkezet terén térségi sajátosságnak tűnik, hogy az országos tendenciákkal szemben a szakmunkásképzés továbbra is tartja jelentős arányát (42%), sőt időszakosan növekedni is látszik. Ezen belül képzési áganként jelentős átstrukturálódás figyelhető meg: a fémipari képzésekről az építőipari és szolgáltatási képzések felé tolódott a hangsúly. A vonzó szakmák nem feltétlenül kötődnek szorosan a helyi elhelyezkedési esélyekhez. A szakmunkásképzésben a kereskedelmi szakmák mellett népszerű építőipari szakmák az elhelyezkedést nem biztosítják, de a megélhetést már igen, az időnyomok és a fekete munkák révén.

A végzettség esélyei nem túlságosan kedvezőek. A gimnázium (emelt szintű) osztályaiból 50–60%-os a továbbtanulás, a 6 osztályosból a többség tovább tanul. Jelentős mértékű az érettségit vagy az első szakma megszerzését követő továbbtanulás a felsőfokú szakképzésben. Távolilag feltehetően javít a helyzeten az a tény is, hogy a 2001/02-es tanévtől akkreditált iskolarendszerű felsőfokú szakképzés indul a közgazdasági szakközépiskolában (számviteli szakügymintézői képzés).

A képzés minőségét szolgáló kezdeményezések

A térség a nehézségek ellenére igyekezett rugalmasan alkalmazkodni a változásokhoz. Számos olyan példaértékű kezdeményezés figyelhető meg a közoktatás területén, amelyek végső soron az oktatás minőségének javítását célozzák az oktatás feltételeinek javításával. A helyi kezdeményezések rendelkeznek néhány olyan sajátossággal, amit érdemes külön is kiemelni:

- Az ózdi térségben fellelhető törekvések többsége társadalmi-gazdasági környezetével összefüggésben gondolkodik az oktatásról, annak lehetőségeiről.
- A helyi szándékok az oktatási rendszer egészét átfogó, komplex fejlesztéseket céloznak meg, ill. alakítanak ki. Helyi és térségi szinten erőteljesen építenek a különböző szereplők közötti együttműködésekre.
- A közoktatáson belül megjelenő törekvésekben egyaránt megfogalmazódik a társadalmi kohézió, a leszakadás mérséklése és a gazdasági versenyképesség megtartásának – visszaszerzésének igénye.

A kezdeményezések legjellemzőbben az alábbi három területre összpontosítanak:

a) Az oktatás és a társadalmi-gazdasági környezet kapcsolatának erősítése

A térségi népességmegtartó erő növelése alapvető fontosságú egy problémás térségben, mivel a hosszú távú kibontakozáshoz elengedhetetlen, hogy azon társadalmi csoportok – elsősorban a fiatalok –, akik aktív részesei lehetnek egy megújulási folyamatnak, ne hagyják el a térséget a jobb lehetőségek reményében. A térségi megtartó erő növelését célozza a felsőfokú oktatásba bejutott, alacsony jövedelemmel rendelkező családokból származó valamennyi ózdi tanuló Bursa ösztöndíjjal való támogatása, valamint – egy munkaügyi központos képzésre támaszkodva – pályakezdő diplomások bekapcsolása a térségfejlesztésbe.

Jelentős lehet mind az iskola életének, mind a helyi társadalom életének a szempontjából az iskola kapcsolata a civil szférával. A társadalmi és érdekszervezetekkel való kapcsolatot elsősorban cigány- és ifjúsági szervezetek jelentik. A Regionális Roma Községi Központ a cigányság identitásának és hagyományainak megőrzése mellett társadalmi integrációjukat és érdekérvényesítésüket segíti, emellett tanoda típusú intézményt működtet. Az oktatás és a munka világának közelítését segíti, hogy létrejött a kistérségben a pályaválasztási tanácsadók munkaközössége. A Munkaügyi Központ Ózdi Kirendeltsége kiterjesztette pályairányító tevékenységét az általános iskolai tanulókra is.

b) Kapcsolatok, együttműködés kialakítása a közoktatási feladatellátásban

A térség oktatási intézményeinek együttműködése nem új keletű, ez a társulás a jelenlegi formájában azonban elég új: 1998. január elsejével alakult meg, éspedig a társulások egy különleges formájában: a *közoktatási ellátási társulás* formában. A társulást részben a megyei önkormányzat kezdeményezte. A keretek kialakításában jelentős szerepe volt a megyei közalapítványnak, működtetésében a helyi partnerek fontos szerepet játszanak. A társulás általános célja a közoktatási feladatellátás színvonalának javítása az együttműködés révén, egyes szolgáltatások közelebb vitele az igényekhez, a gazdaságosság, a hatékonyság. Fejlesztési céljuk

a térség munkaerőigényének feltérképezése, a szakképzés és a munkaerő-szükséglet közelítése.

A társulás több területen szerveződik: irányítás, szakszolgálat, iskolázás, szakmai szolgáltatások. Összességében átfogja a közoktatás fő területeit, legfontosabb szereplőit (intézményvezetők, pedagógusok, önkormányzatok, szakmai szolgáltatás képviselői). A megyei fenntartású középfokú intézmények alkalmasságuk szerint vesznek részt a társulás munkájában.

c) Hátránykompenzálás – elitoktatás

A térségben – bár rengeteg a gond, s az erőforrások túlnyomó részét is lekötik a hátrányok kezelése – az oktatásügy vezetői nagyon fontosnak tartják a tehetséggondozást, mivel ez segíti elő, hogy olyan helyi értelmiségi réteg termelődhesse ki vagy termelődhesse újjá, amely hosszabb távon képes lesz a kibontakozási folyamat alakításában való aktív részvételre. Az iskolák pedagógiai programjaiban a felzárkóztatás és tehetséggondozás egyaránt előfordul, de az előbbi hangsúlyosabb. A hátránykompenzálás fontos eszköze a szakszolgálat, ami a közoktatási társulás keretében eljut a kisebb településekre is.

A gazdasági változásokhoz történő alkalmazkodás

A területfejlesztési szakemberek szerint a modernizáció jelenlegi fokán az innovatív személyiségnek a tőkénél jelentősebb szerepe van a gazdaság fejlődésében.

Ózdon a KSH 1998-ban 1686 működő vállalkozást tartott nyilván. A legszámosabbak az egyéni vállalkozások (1173), amelyek inkább kényszervállalkozások. Gazdasági értelemben inkább a jogi személyiségű gazdasági társaságok érdemelnek figyelmet (188). A foglalkoztatottak számát illetően kitűnik, hogy a vállalkozások többsége kisméretű, 10 főt vagy annál kevesebbet foglalkoztat (11. táblázat). Ágazatok szerint az ipar adja továbbra is a vezető szerepet. Ezen belül jelentős a nehézipar szerepe, de már megjelentek új ipari szereplők is. A szolgáltatás ehhez képest szerényebb, helyi jelentősége elmarad az országos átlagtól, mivel az ózdi és a térségi lakosság nem tud széles szolgáltató szektort eltartani.

11. TÁBLÁZAT

Vállalkozások a foglalkoztatottak száma szerint, 1998
(Number of Enterprises by Staff Categories)

	X-10 főt foglalkoztató	11-20 főt foglalkoztató	21-50 főt foglalkoztató	51-300 főt foglalkoztató	300-x főt foglalkoztató	Összesen
A KSH szerint	166	14	15	13	5	213
A mintában	7	11	9	10	1	40

Forrás: KSH TSTAR.

A kérdőívekkel fölkeresett vezetők (40 fő) az 1993-as kohászati válság után, többségükben 4-5 éve kerültek vezetői pozícióba. A női vezetők többsége a könnyűiparban dolgozik, ők régebben töltik be a munkaadói szerepet. A kérdezett vezetők között több volt a férfi: a 40 megkérdezettből 27 (67,5%) és 13 nő (32,5%).

Ami a vezetők felkészültségét illeti (saját megítélésük szerint), leginkább kapcsolat-teremtő készséggel, gyors döntési képességgel, üzleti ismeretekkel bírnak, de csak ezt követően rendelkeznek vállalkozói készségekkel. A vezetők közül a legtöbben pénzügyi és vállalkozói ismeretekre tettek szert, de piackutatási, piackeresési technikákkal kevésbé találkoztak tanulmányaik alkalmával. Ezeket inkább mindennapi vezetői gyakorlatuk során sajátították el. Kevésbé mondják jónak konfliktuskezelő képességüket. Két területen mutatkozik még hiány: a számítástechnikai ismeretek és főleg a nyelvtudás terén. A vezetők külföldi kapcsolatai azt mutatják, hogy Ózdon a kapcsolatok többsége nyugati irányultságú. Sajnálatos, hogy a külföldi tanulás, tanulmányutak, a külföldi munkavállalás, munkatapasztalat csekély mértékű.

A munkavállalók felkészültségét a vezetők véleménye szerint szilárd alapismeretek, alapos szakmai felkészültség jellemzi (ezt jelzi az alacsony különbség a jelenlegi és az elvárható szint között), ugyancsak jelen van az együttműködési képesség és hajlandóság is. Kevésbé jellemző az önálló munkavégzés, a problémamegoldó képesség, s legkevésbé a nyitottság és a számítógép-használat. Az elvárt felkészültséghez képest a legnagyobb eltérést a kommunikációs képességek és a döntési képesség, valamint a problémamegoldó képesség terén jelezték (itt a legnagyobbak a különbségek a jelenlegi és a szükséges, az elvárható szint között).

Ha összevetjük az ipari termelőágazatokban dolgozó és a szolgáltató ágazatban dolgozó munkavállalók felkészültségét, kitűnik, hogy jelentős különbség van a kettő közt (12. táblázat). A szolgáltatásban az ipari munkahelyekhez viszonyítva jóval fontosabbak az olyan készségek, mint a kommunikációs képesség, az önállóság, valamint a számítógép-használat. A szolgáltatás szektorának várható bővülése a térségben is megnöveli a felkészült, önálló, jó kommunikációs és problémamegoldó képességekkel rendelkező munkavállalók iránti igényt – ami az oktatás és képzés számára már ma is komoly kihívást jelent.

12. TÁBLÁZAT

Mennyire jellemzik az alábbiak alkalmazottai többségének felkészültségét, ill. mennyire tartják fontosnak ezeket?

(To what Extent Characterise the Following Features Your Staff's Preparation, and what do They Think about thier Importance)

	Ipari ágazat		Szolgáltatás	
	jelenlegi	elvárt	jelenlegi	elvárt
Szilárd alapismeretek, magabiztos írni-olvasni tudás	4,57	4,74	4,75	4,88
Együttműködési képesség és hajlandóság	4,13	4,87	4,06	4,75
Alapos szakmai felkészültség	3,91	4,61	4,25	4,94
A munkavégzéshez szükséges számítások önálló végzése	3,57	4,00	4,19	4,81
Problémamegoldó képesség	3,52	4,61	3,75	4,88
Kommunikációs készség	3,17	4,35	3,94	5,00
Talpraesettség, gyors döntési képesség	3,30	4,52	3,69	4,56
A tanulás és a teljesítmény fokozásának képessége	3,48	4,48	3,44	4,56
Érdeklődés az új dolgok, technikai megoldások iránt	3,22	4,13	3,63	4,44
Számítógép használatának ismerete	2,96	3,96	3,38	4,63

Forrás: 40 vállalatvezetővel készített kérdőív adatai.

A munkahelyi továbbképzések, képzések szükségességét firtató kérdésre a 40 megkérdezettből 23 cég jelezte (57,5%), hogy náluk volt az elmúlt egy-két évben valamilyen képzés, ez a 23 cég összesen 55 képzést jelölt meg. 20 cég jelezte, hogy legalább egy képzés volt náluk, ebből 17-nél kettő, 11-nél három, 5-nél négy és 3-nál öt képzés volt az elmúlt egy-két évben.

13. TÁBLÁZAT

Szükség van-e az Önök vállalatánál képzésre, továbbképzésre?
(Does your Company Need Training)

	Említések száma
Ez nem a mi dolgunk	4
Az iskolából hozott tudásuk elegendő	7
Ez a dolgozók magánügye	7
A dolgozókat arra ösztönözzük, hogy vegyenek részt önként képzési programokban	3
Helyi képzési program útján, saját szervezésben gondoskodunk róla	15
Helyi képzési program útján, külső oktató szervezet bevonásával	11
Anyagilag is támogatjuk a vezetők továbbképzését	15
A dolgozók külső képzési programba történő beiskolázásával	12
Anyagilag is támogatjuk a dolgozók továbbképzését	23

Forrás: 40 vállalatvezetővel készített kérdőív adatai.

A munkanélküliek képzése

A nappali rendszerű, a fiatalokat érintő oktatás, képzés mellett a rendszerváltás óta megerősödött a felnőttek képzése is. Ez azonban egy rendkívüli helyzetben formálódott, amit a korábbi szocialista nagyüzemi gazdaság összeomlása és a fokozatosan kialakuló új, kapitalista piacgazdaság kifejlődése jellemez. Ennek a kettős jelenségnek a következménye a megnövekedett munkanélküliség, aminek hatására elsősorban a munkanélküliek képzésére, átképzésére összpontosított a felnőttképzés. A munkanélküliek képzését döntően állami feladatként a munkaügyi központok és kirendeltségeik bonyolítják le.

A rendszerváltást követően minden politikai erő nagy hangsúlyt fektetett a munkanélküliek képzésére, hogy javítsák munkába állásuk esélyeit. Ennek érdekében építették ki a regionális átképző központok rendszerét is. Úgy véljük, a rendszer újragondolására lenne szükség, mivel az átképző központok elsősorban a munka világához kell, hogy csatlakozzanak, a munka világában felmerült képzések, átképzések feladatait kell, hogy teljesítsék elsősorban, és csak a fennmaradó kapacitásuk arányában kell foglalkozniuk a munkanélküliek képzésével. Ez a helyzet már egy kialakult, kifejtett polgári társadalmat tételez, ahol a munkaerő folyamatosan képezi magát, ahol a munkaadók folyamatosan áldoznak dolgozók képzésére, mivel a munka világában folyamatosan olyan mértékű újítások jelennek meg, amelyek a munkavállalók állandó tanulását teszik szükségessé, és a viszonylag kis számú munkanélküli képzését részben a civil szervezetek, részben a piaci szervezetek, részben a közoktatás látja el.

A vizsgált 4 évben (1996–1999 között) Borsod-Abaúj-Zemplén megyében összesen 1420 munkaerő-piaci képzési tanfolyam indult, és ezeken összességében 18 601 fő vett részt 213-féle szakmában, munkakörben. A legtöbb tanfolyam – szám szerint 99 – a számítógép-kezelői szakmában indult. Gyakori volt még a kereskedő (74 db), a gépkocsivezető (C és D kategóriában 73 ill. 72 db), a számítógépes szoftverüzemeltető (62 db), valamint a minősített hegesztő (59 db) tanfolyam is (Udvarnoki 2000).

A Munkaügyi Központ által ajánlott (felkínált) képzések 53,6%-ot, az érintett létszám tekintetében pedig 66,4%-ot tettek ki. Szerepe azonban csökkenő tendenciájú, mert a kilencvenes évek eleji 80–90%-kal szemben 1999-ben csupán 67%-ot tett ki az e képzési formában résztvevők aránya. Ezzel szemben az elfogadott (a munkanélküliek által szabadon választott) képzések szerepe fokozatosan erősödött. A vizsgált 4 éves időszakban a résztvevők aránya kerekén 10%-kal emelkedett, és 1999-ben már 29%-ot tett ki az ilyen típusú tanfolyamokon tanulók részaránya.

1999-ben már 79%-os részarányt képviseltek azok, akik valamilyen szakképesítést adó tanfolyamra jártak. Szakképzettség megszerzése esetén bizonyíthatóan könnyebb az elhelyezkedés. A munkaviszonyban állók körében folyó képzések szerepe egyre inkább háttérbe szorult: 1999-ben már csak 3,8%-ot tettek ki az ilyen képzési formában résztvevők. A szakképesítést nem adó tanfolyamok hallgatóinak részaránya stabilan 20% körül alakult. Ebbe a körbe különböző gépjárművezetői tanfolyamok, konkrét munkahelyre irányuló betanító jellegű tanfolyamok, valamint az alacsony iskolai végzettségűek tanfolyamai tartoztak.

A végzettek elhelyezkedési arányát tekintve az elhelyezkedettek aránya a megyében hullámzó, az ózdi térségben kicsit kedvezőbb, a javulási tendencia egyértelműbb. 1999-ben a végzettek 48,7%-a tudott elhelyezkedni, míg két évvel korábban csak 35,6%-uk.

14. TÁBLÁZAT

*A tanfolyamok száma a lebonyolító szervezetek szerint
Borsod-Abaúj-Zemplén megyében
(Numer of Courses by the Type of Their Organiser
in Borsod-Abaúj-Zemplén County)*

	1996	1997	1998	1999	Összes
Átképző intézet	91	112	130	88	421
Termelő cég	26	21	5	8	60
Okt. intézmény	47	45	31	45	168
Egyéb képző szerv	151	167	191	262	771
Összesen	315	345	357	403	1420

Forrás: MÜK adatbázis 2000.

A vizsgált négy év során az 1420 tanfolyamot 198 különböző képző szervezet bonyolította le. A 198 cég közül 111 csupán egy esetben vállalt közreműködést, 87 volt olyan, amely több (2 és 170 közötti számú) tanfolyam lebonyolítását végezte, egy képző szerv (az ÉRÁK) viszont egymaga 421 tanfolyam lebonyolítója volt. Az ózdi ÉRÁK-ban a képzés hatékonyságát némileg hátráltatja, hogy nincs pedagógus

a képzők között. A különböző oktatásra specializálódott társaságok az indított tanfolyamok 54,3%-át szervezték. Főleg olyan képzési irányokban kaptak lehetőséget, amelyek hiányoztak más képző szervek kínálatából (pl. különböző gépjárművezetői tanfolyamok). Az oktatási intézmények részesedése – az évenkénti értékek elég nagy ingadozása mellett – 12%-ot tett ki, a termelő vállalatoké pedig nem egészen 4%-ot.

A különböző oktatási intézmények, iskolák értelemszerűen képzési profiljukba tartozó, vagy ahhoz közel álló képzési irányokba tartozó tanfolyamok lebonyolítását vállalták. A profilhoz való ragaszkodás a szakmunkásképző iskoláknál és a szakiskoláknál erősebb volt, a közép- és felsőfokú intézmények inkább vállalkoztak egyéb tanfolyamok lebonyolítására is. Évente 45–50 tanfolyamot oktatási intézmények szerveztek, és a beiskolázott létszámnak stabilan 15–16%-a ilyen tanfolyamokon tanult. Az iskolákban folyó tanfolyamokat viszonylag magas óraszám és magas tanfolyami átlaglétszám jellemezte. Részben ezzel, részben az oktatott profilok gyakran magasabb fajlagos költségigényével magyarázható, hogy ebben a körben több volt a viszonylag drága tanfolyam, mint más képző szerveknél.

A kilencvenes évek elején a növekvő munkanélküliség támasztotta igényekre alapozva jelentős számban jöttek létre olyan vállalkozások (kft.-k, bt.-k) amelyek oktatásszervezésre specializálódtak. Térnyerésük oka az volt, hogy az indítandó tanfolyami profilok tekintetében az oktatási intézményekkel, termelő vállalatokkal szemben lényegesen nagyobb rugalmasságot mutattak – azaz a megszokott OSZJ tanfolyamok helyett új, eddig nem oktatott szakirányokban is bátran vállalkoztak tanfolyamok lebonyolítására. Mivel zömében alacsony költségigényű tanfolyamokat szerveztek, a tanfolyami díjak tekintetében is versenyképesnek mutatkoztak. Ezért részarányuk mindvégig magas volt: az indított tanfolyamok 54%-a, a beiskolázott létszámnak pedig 49%-a tartozott ebbe a körbe.

Az átképző központ (Észak-magyarországi Regionális Munkaerőfejlesztő- és Átképző Központ – ÉRÁK) kezdetektől (1991) fogva azt törekedett bebizonyítani, hogy az általa lebonyolított tanfolyamok színvonala – köszönhetően a korszerű, rugalmas képzési tematikának, a kiemelkedő technikai felszereltségnek és a jól felkészült személyi állománynak – jobb, mint a legtöbb más képző szervezeté. Tanfolyami kínálatát a képzési irányok és szintek változatos skálája jellemezte. Az ÉRÁK mind a tanfolyamszám, mind az érintett létszám tekintetében 30% körüli részarányt képvisel.

A tanfolyamok hossza négy év átlagában 5 és fél hónaposnak mondható. Egy-egy ilyen tanfolyam napi tanítási óraszükséglete átlagosan 3 és fél óra volt. A tanfolyamok fajlagos költsége nagyon szórt, mert vannak végzettséget, szakmát nem adó és vannak szakmát adó, tehát drágább tanfolyamok is. Három teljes évről van pontos adatunk, ami tehát a szélsőségesen különböző tanfolyami költségek átlagát mutatja (15. táblázat). (Mivel itt piaci képzésről van szó, emiatt intézményeik fenntartását más bevételek is segítik, például az átképző központ /ÉRÁK/ esetében a közvetlen felettes szerv ad még hozzájárulást, vagy oktatási intézmények esetében a fenntartó. Emiatt az egy tanulóra jutó oktatási kiadásokat és az egy tanfolyamra,

illetve egy résztvevőre jutó kiadásokat közvetlenül nehéz összehasonlítani.) Az összehasonlítás nehézségei ellenére, ha tekintetbe vesszük, hogy a közoktatásban 12 hónapos költségekről van szó, és átlagosan napi 6 óráról, nem járunk messze az igazságtól, ha hipotetikusan feltételezzük, hogy a közoktatás olcsóbb oktatási forma. Emiatt állíthatjuk, hogy minden olyan képzést, ami az alapoktatásba és a szakképzésbe beletartozik, a közoktatási rendszer bázisán is meg lehetne szervezni, de ezek az intézmények nem rendelkeznek megfelelő piaci tapasztalatokkal, emiatt a képzések piaci versenyében rendre alul maradnak.

15. TÁBLÁZAT

Egy tanfolyam átlagos költsége (Ft/db)
(The Average Cost of an Course)

	A MűK által szervezett képzések esetén		Közoktatás kiadása	
	Egy tanfolyam átlagos költsége (Ft/db)	Egy résztvevőre jutó tanfolyami költség (Ft/fő)	Egy tanulóra jutó kiadás (Ft/fő)	
			Ózd	Ózdi körzet
1996	2 013 069	140 696		
1997	1 616 724	119 744		
1998	1 919 284	152 974		
1999			104 278	136 645
Átlag	1 849 692	137 804		

Forrás: MűK adatbázis (2000) és az önkormányzati beszámolók alapján saját számítás.

Összegzés

Egy hátrányos helyzetű térség számára igen fontos az emberi erőforrások átgondolt, rendszerbe foglalt fejlesztése. Ezt a tevékenységet ki kell terjeszteni az alapozó oktatásra, mert hosszabb távon ez tesz lehetővé megalapozott, átfogó fejlesztéseket, s hatással lehet a társadalmi környezet, a társadalmi kohézió alakítására is. Ez azonban nemcsak az átgondolt, működőképes koncepción múlik, megvalósítása fokozott együttműködést igényel az oktatási-képzési szféra szereplőitől s az oktatási és területfejlesztési terület szakembereitől.

A humánerőforrás-fejlesztés szempontjából tekintve az ózdi kistérség rendelkezik azokkal az (oktatási, munkaadói, szolgáltatói, önkormányzati stb.) intézményekkel és szervezeti formákkal (közoktatási feladatellátási társulás, Ózd és Térsége Munkaadók Szakmai Szolgáltató és Érdekvédelmi Egyesülése, munkaügyi központ, kistérségi fejlesztő iroda, civil szervezetek), amelyek alkalmassá tennék összehangolt fejlesztési stratégia megvalósítására, akár az Európai Szociális Alap (ESF) céljait segítő programok végrehajtására. Ehhez azonban a meglévő szervezetek, ágazatok összefogására lenne szükség. Az írt példa alapján vizsgált területek mindegyikében további előrehaladás valószínűsíthető meg, ha az oktatás és a munkapiac szereplői között szorosabb együttműködés alakul ki, s ha a munkapiaci szereplői egymással is szorosabb együttműködést alakítanak ki. A munkaadók bevonása a képzési programokba segíthetné a képzés minőségének javítását, azaz a gazdasági változásokhoz való alkalmazkodást is.

Jegyzetek

- ¹ A kutatást támogatta az Oktatási Minisztérium. Témavezető: Bognár Mária, Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- ² Az Európai Szociális Alap elnevezés a magyar fordítás hibájából megtévesztő, mert ide a legkevésbé tartoznak a mi szóhasználatunkban szociális témájú támogatások, hanem kifejezetten társadalmi feladatokat kell értenünk alatta.
- ³ Az önkormányzatok pénzügyeiben Sándor Katalin (Miskolc – TÁH) segített eligazodni.

Irodalom

- Halász G. (1998) *A strukturális alapok felhasználása az oktatás fejlesztésére*. Írországi tapasztalatok. OKI, Budapest. Kézirat.
- Udvarnoki M. (2000) *A munkaerőpiaci képzések 1996–1999 közötti tapasztalatai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében*. Miskolc. Kézirat.

THE ROLE OF EDUCATION AND TRAINING IN REGIONAL DEVELOPMENT – THE CASE STUDY OF ÓZD-PUTNOK SMALL REGION

MÁRIA BOGNÁR – ANNA IMRE – ISTVÁN MEZEI

The study presents the necessity and importance of human resource development in the case study of Ózd–Putnok small region, as a crisis region. The carefully thought-out and systematised development of human resources is very important for a lagging behind region. The study emphasises that the examined small region has the institutions and organisational forms, which could make the region suitable for the implementation of a synthesised development strategy. However, to realise this development a closer co-operation between the actors of education-training and labour market is needed.